

NAUŠNICE S TRI JAGODE U MUZEJU HRVATSKIH ARHEOLOŠKIH SPOMENIKA U SPLITU

NIKOLA JAKŠIĆ

U Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu čuva se veoma bogata zbirka srednjovjekovnog nakita. Najznačajnije mjesto među tim nakitom zauzimaju svakako naušnice. Brojna istraživanja srednjovjekovnih nekropola što su ih još krajem prošlog stoljeća započeli naši prvi istraživači-amateri iznijela su na vidjelo veliki broj naušnica veoma raznolikih po obliku i tehnici izrade i one su danas dragocjeni izvor za izučavanje stupnja naše srednjovjekovne kulture i umjetnosti, a posebno zlatarskog i filigranskog obrta. Već je L. Marun kod početnih istraživanja shvatio vrijednost i važnost ovih nalaza pa je na samom početku stoljeća izradio prvi katalog pronađenih naušnica tiskavši ga u nastavcima kroz nekoliko brojeva Starohrvatske prosvjete.¹

Popis naušnica iz istog muzeja priredio je kasnije D. Jelovina u okviru statističkog pregleda starohrvatskih naušnica na području SR Hrvatske. Tom je prilikom Jelovina izdvojio šest osnovnih tipova naušnica te je prema tom sistemu iznio statističke podatke.² Ova se sistematizacija ponešto razlikuje od one koju je dao Karaman kada je nabrojio osam osnovnih tipova.³ Tipologija naušnica kod ova dva autora razlikuje se kod jednostavnijih tipova karičica ali kada je riječ o razvijenim naušnicama što su ukrašene jagodama, oba su autora sasvim složni. Među naušnicama koje na karici nose jagode obojica razlikuju tri osnovna tipa: naušnica s jednom jagodom, naušnica s tri jagode i naušnica s četiri jagode.⁴ Takva se tipologija razvijenih srednjovjekovnih naušnica temelji dakle prvenstveno na broju jagoda kod pojedine naušnice, a pri tome se ne vodi računa o veoma različitim tehnikama izrade pojedinog tipa nakita.

Među naušnicama sa jednom jagodom očituju se, međutim, dvije sasvim različite grupe. Prvu grupu čine naušnice kojima je jagoda izrađena u tehnici kovanja sastavljena od dvije neukrašene polutke. Drugu pak grupu čine one naušnice kod kojih su karika i jagoda razmjerno veće, sastavljene od dvije kovane polutke, a jagoda je bogato ukrašena filigranskim i granuliranim aplikacijama. Ove su redovito pozlaćene, što nije slučaj s primjerima iz prve grupe, a nosile su se vjerojatno kao ukosnice.

¹ L. Marun, Popis naušnica »Prvog muzeja hrv. spomenika« u Kninu, Starohrvatska prosvjeta (dalje SHP) god V. sv. 1-4, Knin 1900. i god. VI sv. 1-4, Knin 1901. i god. VII sv. 2, Knin 1903.

² D. Jelovina, Statistički tipološko-topografski pregled starohrvatskih naušnica na području SR Hrvatske, SHP ser. III sv. 8-9, Zagreb 1963, str. 101.

³ Lj. Karaman, Starohrvatsko groblje na »Majdanu« kod Solina, Vjesnik za arheol. i histor. dalmatinsku (dalje VAHD) sv. LI, Split 1940, str. 67.

⁴ D. Jelovina, op. cit. i Lj. Karaman, op. cit. D. Jelovina je u knjizi Starohrvatske nekropole, Split 1976. nešto proširio broj jednostavnijih primjeraka pa se tako više približio tipologiji Karamana.

Slično je i s naušnicama koje imaju tri jagode. Prva se grupa trojagodnih naušnica po tehnici ništa ne razlikuje od grupe manjih jednojagodnih neukrašenih naušnica (osim po broju jagoda na karici) i predstavljaju razmjerno rijeđak arheološki nalaz. Kod druge grupe trojagodnih naušnica šuplje su polutke jagoda izrađene u tehnikama kovanja filigrana i granulacije i izuzetno su kvalitetan zlatarski proizvod. Ove su dakako uvijek pozlaćene. U literaturi se često nazivaju i naušnice kijeuskog tipa. U ovome će radu biti govora samo o ovoj drugoj grupi naušnica s tri jagode, dakle o onim primjercima što su izrađeni u istančanim zlatarskim tehnikama filigrana i granulacije. Biti će riječi o njihovoj tipologiji, vremenu, mjestu i načinu njihove izrade, a jednako tako i o majstorima koji su taj nakit izrađivali.

Srebrna trojagodna naušnica kijeuskog tipa sastoji se od kružne karike na koju su u donjem dijelu navučene tri šuplje sasvim jednake jagode. Jagode su izrađene u tehnikama kovanja filigrana i granulacije. Prostor između jagoda u donjem dijelu karike ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom ili nizom granuliranih zrnaca. Redovito su pozlaćene, a rijetki su primjerci rađeni od zlata. Ovakve naušnice nalazimo u ženskim grobovima na dijelu sjeverozapadnog Balkana (Lika, Dalmacija, Hercegovina te srednja i zapadna Bosna).⁵ Dvije naušnice koje čine jedan par uvijek su identične, a svaki je par unikat. No i pored velikog broja unikata (vidi katalog) sve se ove naušnice mogu u odnosu na način na koji je formirana jagoda, svrstati u šest osnovnih tipova. Svaki od tih tipova ima više varijanti. Ovakvoj sam strukturi prilagodio i način prezentiranja naušnica u katalogu.⁶

⁵ Ovo je područje na kome se nalazi većina tih naušnica iako pojedini primjerci dokazuju da su rijetko sezale i na šire područje od navedenog.

⁶ Za svaku objavljenu naušnicu navodim literaturu s napomenom da neću citirati one radove u kojima su samo statistički nabrojene ili gdje se, kao što ima slučajeva, donosi po više takovih naušnica isključivo ilustrativnog karaktera da bi se primjerice moglo upozoriti na izgled starohrvatskih naušnica bez da se navodi mjesto nalaza i drugi potrebni podaci. Te je primjere iz literature vrlo teško pravilno identificirati među brojnim nakitom u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu tim više što najčešće nisu donesene u mjerilu 1:1. Naušnice donosim određenim redom grupirane prema tipovima i njihovim varijantama i to prema inventarskom broju u Muzeju hrv. arh. spomenika u Splitu. Svaki pojedini broj odnosi se isključivo na jednu naušnicu. Za svaku varijantu unutar pojedinog tipa prilažem i poseban crtež u mjerilu 1:1. Sve crteže izradio je M. Rogošić, preparator istog muzeja. Stanje očuvanosti pojedinog primjerka neću navoditi.

TIP A

Srebrna naušnica s tri jagode. Jagode se sastoje od dvije polutke u obliku rastvorenog osmerolatičnog cvijeta i vrlo su perforirane, osobito prostor unutar pojedine latice. Latice jedne i druge polutke sastaju se u prstenu koji teče sredinom jagode. Prsten i latice su načinjeni od obične uvijene ili dvostruko uvijene filigranske žice. Na mjestima gdje se dvije latice rastavljaju prilemljeno je po jedno granulirano zrnce. Takovo je zrnce prilemljeno i na mjestima gdje se u središnjem prstenu susreću vrhovi latica suprotnih polutki. Prostor na karici među jagodama ispunjen je filigranskom žicom koja je najčešće mrežasto formirana. Takovi su primjerci:

Biskupija-Crkvina 399, 400,⁷ 423, 424, 706, 707, 736.⁸

Cetina-Sv. Spas 1453, 1454, 1483, 1494, 1495, 1551, 1554, 1573.

Đevrske 2186. *Đevrske-Ležajića glavica* 2241 (T I sl. 1), 2242.

Skradin-Smrđelji 2329, 2330, 2363, 2365 (T I sl. ?), 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2391 (T I sl. 3), 2401, 3323, 3324, 3327. *Biljane Donje-Begovača* 2919, 2920, 2951, 2952.

Naušnice kod kojih su polutke jagoda sasvim iste kao kod prethodnih primjerala. Razlika je samo u tome što se suprotne polutke jagode ne sastaju u središnjem prstenu već se latice suprotnih polutki sastaju direktno jedna s drugom. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom.⁹ Takovi su primjerci:

Biskupija-Crkvina 411, 412, 413, 414¹⁰ 421, 422, 425, 426, 704, 709, 735. *Koljane-Crkvina* 1203.¹¹ *Cetina-Sv. Spas* 1425 (T I sl. 4), 1426¹² 1480, 1481,¹³ (T I sl. 5), 1482 (T I sl. 6) 1503, 1504, 1510, 1511,¹⁴ 1513, 1514, 1518, 1644¹⁵ (T I sl. 7) *Đevrske* 2164. *Đevrske-Ležajića glavica* 2247. *Skradin-Smrđelji* 2332, 2357, 2358,¹⁶ 2359 (T I sl. 8), 2360¹⁷ 2361, 2362, 2368, 2371. *Biljane Donje-Begovača* 2953.

Naušnice kod kojih su polutke jagoda formirane na isti način kao kod prethodnih primjera, s tim što je izmijenjen raspored granuliranih zrnaca. Zrnca su prilemljena na svakom račvalištu latica i na središnjem prstenu u svakom praznom prostoru između četiri latice. Prostor na karici među jagodama ispunjen

⁷ Primjerci 399 i 400 objavljeni su u knjizi: *D. Jelovina*, Starohrvatske nekropole, Split 1976. (u daljnjem tekstu Jelovina) T XXI sl. 5 i 6.

⁸ Primjerci 706, 707 i 736 objavljeni su na slaboj fotografiji kod: S. Gunjača, Rad Muzeja hrvatskih starina u god. 1951, SHP ser. III sv. 3, Zagreb 1954, str. 188 sl. 7. Primjerci br. 706 i 707 su prvi s lijeva dok je onaj 736 šesti s lijeva.

⁹ Primjerci 412, 421, 422, 425, 426, 1481, 1482, 2164, 2357, 2358, 2360, 2368 umjesto filigranske žice na karici među jagodama imaju četiri reda granuliranih zrnaca. Primjerci 1425 i 1426 na karici među jagodama imaju po jedan kotačić od filigranske žice.

¹⁰ Primjerci 413 i 414 Jelovina, T XX sl. 7 i 10.

¹¹ Primjerak 1203 Jelovina, T LXXV sl. 8.

¹² Primjerci 1425 i 1426 Jelovina, T LVIII sl. 13 i 14.

¹³ Primjerci 1480 i 1481 Jelovina, T LVII sl. 9 i 10.

¹⁴ Primjerci 1510 i 1511 Jelovina, T LIX sl. 1 i 2.

¹⁵ Primjerak 1644 umjesto granula ima prilemljene žičane uške.

¹⁶ Primjerci 2357 i 2358 Jelovina, T LXXXIII sl. 10 i 11.

¹⁷ Primjerci 2359 i 2360 Jelovina, T LXXXIII sl. 7 i 8.

Tab. I

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

je mrežasto formiranom filigranskom žicom.¹⁸ Takovi su primjerci:
Biskupija-Crkvina 388, 389,¹⁹ 705, 710 (T I sl. 9) *Cetina-Sv. Spas* 1433, 1434, 1547, 1548. *Trilj-Gardun* 1999. *Skradin-Smrdelji* 2331 (T I sl. 10), 2367, 2369, 2370, 3328, 3329.

Naušnice kod kojih su polutke jagoda formirane na isti način kao kod prethodnih primjeraka, s tim što se suprotne polutke ne sastaju u središnjem prstenu. Granulirana zrnca nalaze se samo na račvalištima latica. Prostor na karici među jagodama ispunjen je sa četiri reda granuliranih zrnaca.²⁰ Takovi su primjerci:

Biskupija-Crkvina 748 (T II sl. 1), *Cetina-Sv. Spas* 1539.
Skradin-Smrdelji 2384, 2388, 2389. *Trogir-Bijaći* 2081.

Naušnice kod kojih su polutke jagoda formirane na isti način kao kod prethodnih primjeraka, s tom razlikom što se suprotne polutke sastaju u središnjem prstenu. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom.²¹ Takovi su primjerci:

Cetina-Sv. Spas 1522. *Skradin-Smrdelji* 2364, 2366 (T II sl. 2)

Srebrna naušnica sa tri jagode. Jagode se sastoje od dvije polutke u obliku rastvorenog osmerolatičnog cvijeta. Latice suprotnih polutki spajaju se direktno jedna s drugom. Nisu perforirane, a granulirana su zrnca prilemljena s unutarnje strane pri samom vrhu laticе. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom.²² Takovi su primjerci:

Biskupija-Crkvina 734. *Cetina-Sv. Spas* 1229, 1230, 1249.
Đevrske 2165. *Skradin-Smrdelji* 2392, 2407 (T II sl. 3), 2408, 2409, 2410, 2411, 2412,²³ 2432. *Biljane Donje-Begovača* 2955, 2999.

Naušnice kod kojih su polutke jagoda formirane na isti način kao kod prethodnih primjeraka, s tom razlikom što se latice suprotnih polutki sastaju u središnjem prstenu. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom.²⁴ Takovi su primjerci:

Cetina-Sv. Spas 1519 (T II sl. 4) 1528, 1550. *Đevrske* 2167.
Skradin-Smrdelji 2431, 2433.

¹⁸ Primjerci 388 i 389 na karici među jagodama imaju po jedan kotačić od filigranske žice.

¹⁹ Primjerci 388 i 389 Jelovina, T XXI sl. 5 i 6.

²⁰ Primjerak 2081 umjesto granuliranih zrnaca na karici među jagodama ima mrežasto formiranu filigransku žicu.

²¹ Primjerak 2364 umjesto filigranske žice na karici među jagodama ima četiri reda granuliranih zrnaca.

²² Primjerci 1249, 2411, 2412 i 2432 umjesto filigranske žice na karici među jagodama imaju četiri reda granuliranih zrnaca

²³ Jelovina T LXXXIII donosi slijedeće primjerke: 2407 i 2408 sl. 3 i 4, 2409 i 2410 sl. 9 i 12, 2411 i 2412 sl. 5 i 6.

²⁴ Primjerak 2433 umjesto filigranske žice na karici među jagodama ima četiri reda granuliranih zrnaca.

Tab. II

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

Naušnice kod kojih su polutke jagoda formirane na isti način kao kod prethodnih primjeraka. Razlikuju se u tome što se latice suprotnih polutki ne sastaju u središnjem prstenu već direktno jedna na drugu i što je promijenjen raspored granuliranih zrnaca. Zrnca se nalaze na svakom račvalištu latica. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom.²⁵

Takovi su primjerci:

Cetina-Sv. Spas 1449, 1529 (T II sl. 5) *Biljane Donje-Begovača* 2956. *Skradin-Smrdelji* 2427, 2443.

Naušnice kojima su polutke jagoda formirane na isti način kao kod prethodnih primjera s tim što se latice suprotnih polutki sastaju u središnjem prstenu. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom. Takovi su primjerci:

Devrske 2166. *Skradin-Smrdelji* 2402 (T II sl. 6), 2413, 2414, 2430.

TIP B

Srebrna naušnica s tri jagode. Jagode se sastoje od dvije polutke u obliku rastvorenog četverolatičnog cvijeta i jako su perforirane osobito prostor unutar pojedine laticе. Latice su načinjene od obične uvijene ili dvostruko uvijene filigranske žice. Na svakom mjestu gdje se kružne latice dodiruju prilemljeno je po jedno granulirano zrnce. Prostor na karici među jagodama ispunjen je filigranskom žicom, najčešće mrežasto formiranom.²⁶ Takovi su primjerci:

Pađene 946. *Koljane-Crkvina* 1201,²⁷ *Cetina-Sv. Spas* 1486, 1487, 1543, 1576, 1577. *Skradin-Smrdelji* 2386, 2393, 2394, 2399, 2400, 2404 (T II sl. 7), 2405, 2406.

Naušnice kojima su polutke jagoda formirane na isti način kao kod prethodnih primjeraka, s tim što se latice suprotnih polutki sastaju u središnjem prstenu. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom.²⁸ Takovi su primjerci:

Cetina-Sv. Spas 1255, 1516. *Muč Gornji* 1992 (T II sl. 8), 1993. *Skradin-Smrdelji* 2383, 2397, 2398, 2415, 3325, 3326. *Biljane Donje-Begovača* 2849, 2954.

Naušnice kojima su polutke jagoda formirane na isti način kao kod prethodnih primjera, s tom razlikom što se latice suprotnih polutki sastaju direktno jedna s drugom, a ne u središnjem prstenu. Umjesto granuliranih zrnaca na spojevima latica prilemljene su uške od uvijene filigranske žice. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom. Takovi su primjerci:

²⁵ Primjerak 2956 umjesto filigranske žice na karici među jagodama ima četiri reda granuliranih zrnaca.

²⁶ Primjerci 1577, 2404 i 2405 umjesto filigranske žice na karici među jagodama ima četiri reda granuliranih zrnaca.

²⁷ Primjerak 1201 Jelovina, T LXXV sl. 6.

²⁸ Primjerci 3325 i 3326 umjesto filigranske žice na karici među jagodama imaju četiri reda granuliranih zrnaca.

Biočino selo 950. *Koljane-Crkvina* 1200.²⁹ *Cetina-Sveti Spas* 1477, 1484, 1485 (T II sl. 9), 1512, 1515. *Skradin-Smrdelji* 2395, 2396.

Naušnice kojima su polutke jagoda formirane na isti način kao kod prethodnih primjeraka, s tim što se suprotne polutke sastaju u središnjem prstenu. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom. Takovi su primjerci:

Biskupija-Crkvina 415,³⁰ *Plavno* 1066.³¹ *Cetina-Sv. Spas* 1437, 1438 (T II sl. 10), 1476. *Skradin-Smrdelji* 2384. *Kašić-Mastirine* 2690.³²

TIP B1

Srebrna naušnica s tri jagode. Jagoda se sastoji od dvije polutke u obliku rastvorenog peterolatičnog cvijeta. Latice su kružnog oblika i sasvim perforirane. Načinjene su od obične uvijene ili dvostruko uvijene filigranske žice. Suprotne polutke sastaju se u središnjem prstenu. Na svakom sastajalištu latica prilemljena je po jedna uška od filigranske žice. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom. Takovi su primjerci: *Cetina-Sv. Spas* 1420, 1421 (T II sl. 11). *Podgrađe* 2530.³³

Naušnice kojima su polutke jagoda formirane na isti način kao kod prethodnih primjeraka. Na mjestima gdje se latice sastaju umjesto uški prilemljeno je granulirano zrnice. Takovi su primjerci: *Plavno* 1064 (T II sl. 12), 1065.³⁴ *Skradin-Smrdelji* 2385, 2390.

TIP C

Srebrna naušnica s tri jagode. Jagoda se sastoji od dvije polutke u obliku rastvorenog osmerolatičnog cvijeta. Latice su načinjene od filigranske žice i jako su prošupljene. Jagode nemaju apliciranih filigranskih i granuliranih ukrasa. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom.³⁵ Takovi su primjerci: *Plavno* 1061, 1062, 1063.³⁶ *Koljane-Crkvina* 1197, 1198.³⁷

²⁹ Primjerak 1200 Jelovina, T LXXV sl. 7.

³⁰ Primjerak 415 Jelovina, T XX sl. 6.

³¹ Primjerak 1066 objavljen kod S. Gunjača, *Tiniensia Arhaeologica-Historica-Topografica II* (u daljnjem tekstu *Tiniensia*) SHP ser. III sv. 7 Zagreb 1960, T V sl. 7.

³² Primjerak 2690 Jelovina, T LXV sl. 5.

³³ Primjerak 2530 Jelovina, T LIII sl. 1.

³⁴ Primjerci 1064 i 1065 *Tiniensia*, T V sl. 5 i 6. i Jelovina, T LXXI sl. 7. Kod primjerka 1064 na spojevima se izmjenjuju ukrasi granuliranih zrnaca zajedno sa filigranskim uškama.

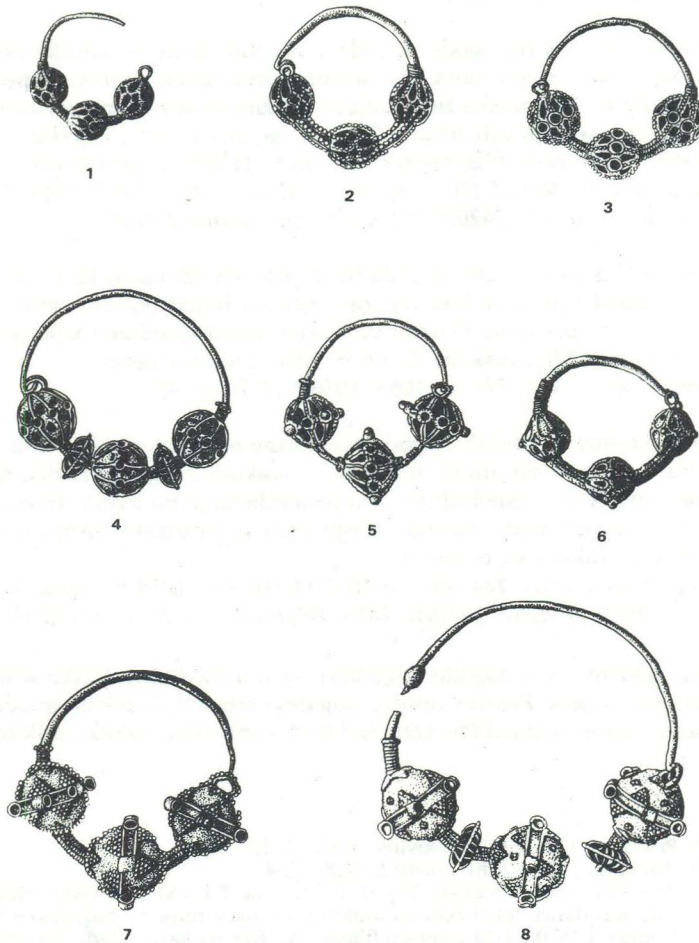
³⁵ Primjerci 1326, 1327 i 1491 umjesto filigranske žice na karici među jagodama imaju četiri reda granuliranih zrnaca.

³⁶ Primjerci 1061, 1062 i 1063 *Tiniensia* T V sl. 2, 3 i 4.

³⁷ Primjerci 1197 i 1198 Jelovina, T LXXV sl. 3 i 4.

Tab. III

Cetina-Sv. Spas 1247, 1326, 1327,³⁸ 1537, 1541. *Đevrske* 2180, 2181,³⁹ 2182, 2184, 2185. *Skradin-Smrdelji* 2423, 2424, 2425, 2426 (T III sl. 1), 2491. *Biljne Donje-Begovača* 2927.

Naušnice kojima su polutke jagoda formirane na isti način kao kod prethodnih primjera. Filigranska žica od koje je napravljena latica optočena je nizom sitnih granuliranih zrnaca. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom. Takovi su primjerci:

Plavno 1060,⁴⁰ (T III sl. 2). *Đevrske* 2183.

Srebrna naušnica s tri jagode. Jagoda se sastoji od dvije polutke oblika rastvorenog osmerolatičnog cvijeta. Na sastajalištima latica suprotnih polutki formiran je kružić od filigranske žice. Latice i kružići su sasvim perforirani i optočeni nizom sitnih granuliranih zrnaca. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom.⁴¹ Takovi su primjerci:

Biskupija-Crkvina 409 (T III sl. 3), 410. *Cetina-Sv. Spas* 1432, 1469, 1470, 1501,⁴² 1670. *Skradin-Smrdelji* 2420,⁴³ *Biljane Donje-Begovača* 3122.

Naušnice kojima su polutke jagoda formirane na isti način kao kod prethodnih primjera. Razlikuju se jedino po tome što su latice polutki samo djelomično perforirane i to pri vrhu. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom.⁴⁴ Takovi su primjerci:

Biskupija-Crkvina 431. *Plavno* 1055, 1056⁴⁵ (T III sl. 4).

Naušnice kojima su polutke jagoda formirane na isti način kao kod prethodnih primjera. Latice su sasvim perforirane. U svakom drugom kružiću što se nalazi na spojevima latica susjednih polutki prilemljena je po jedna stršeća bradavica. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom. Takovi su primjerci:

Biskupija-Crkvina 743, 744. *Plavno* 1057 (T III sl.5), 1058,⁴⁶ *Cetina-Sv. Spas* 1540. *Makarska* 2045. *Skradin-Smrdelji* 2416. *Biljane Donje-Begovača* 3233.

Srebrna naušnica s tri jagode. Jagoda se sastoji od dvije polutke šesterolatičnog rastvorenog cvijeta. Prostor unutar pojedine latice djelomično je perforiran. Na svakom drugom sastajalištu četiriju latica suprotnih polutki prilemljeno je po

³⁸ Primjerci 1326 i 1327 Jelovina, T LV sl. 12 i 13.

³⁹ Primjerci 1280 i 1281 Jelovina TLXI sl. 4 i 5.

⁴⁰ Primjerak 1060 Tiniensia, T V sl. 1, Jelovina, T LXXI sl. 6. Ovaj primjerak ima na karici među jagodama četiri reda granuliranih zrnaca umjesto filigranske žice.

⁴¹ Primjerci 1670 i 3122 umjesto filigranske žice na karici među jagodama imaju četiri reda granuliranih zrnaca.

⁴² Primjerci 1501 i 1502 Jelovina, T LVII sl. 13 i 14.

⁴³ Primjerak 2420 Jelovina, T LXXXIII sl. 13.

⁴⁴ Primjerci 1055 i 1056 na karici među jagodama imaju po jedan kotačić od filigranske žice.

⁴⁵ Primjerci 1055 i 1056 Tiniensia T IV sl. 3 i 4. Jelovina T LXXI sl. 8 i 9.

⁴⁶ Primjerci 1057 i 1058 Tiniensia T IV sl. 5 i 6, Jelovina, T LXXI sl. 4 i 5.

jedno granulirano zrnce. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom. Takovi su primjerci:
Skradin-Smrdelji 2421, 2422⁴⁷ (T III sl. 6)

TIP D

Srebrna naušnica s tri jagode. Jagode su kuglastog oblika sastavljene od dvije šuplje polutke koje se sastaju u žlijebu što teče sredinom jagode. Žlijeb je oburljen s dvije aplicirane filigranske niti. Na žlijebu su u jednakim razmacima aplicirane četiri uške od uvijene filigranske žice. Površina pojedine polutke ukrašena je trokutićima formiranim od malih granuliranih zrnaca i jednom stranicom leže na središnjem žlijebu. Manji trokutići postavljeni su radijalno oko rupe krozu koju se provlači karika. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom.⁴⁸ Takovi su primjerci:

Biskupija-Crkvina 390, 391, 393, 394 (T III sl. 7), 406.⁴⁹
Cetina-Sv. Spas 1530, 1531.⁵⁰ *Solin-Majdan* 1791. *Đevrske* 2173. *Benkovac-Šopot* 2553, 2554, 2555, 2556, 2561. *Biljane Donje-Begovača* 2937.

Naušnice kojima su jagode formirane na isti način kao kod prethodnih primjera. Na površini pojedine polutke jagode pored navedenih ukrasa pojavljuju se i granulirani kružići u prostoru među trokutićima. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom.⁵¹ Takovi su primjerci:

Biskupija-Crkvina 396. *Plavno* 1053 (T III sl. 8), 1054. *Cetina Sv. Spas* 1444,⁵² 1445. *Benkovac-Šopot* 2557, 2585. *Skradin-Smrdelji* 2303, 2304, 2310, 2311, 2324, 2325.⁵³

Naušnice kojima su jagode formirane na isti način kao kod prethodnih primjera. Polutke su ukrašene granuliranim trokutićima većih dimenzija koji skoro dopiru do rupe za provlačenje karike i tu se izmjenjuju s vrhovima manjih trokutića koji su postavljeni radijalno oko rupe. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom.⁵⁴ Takovi su primjerci:
Cetina-Sv. Spas 1418, 1441, 1442.

Naušnice kojima su jagode formirane na isti način kao kod predhodnih primjera. Površina jagode nije ukrašena granuliranim trokutićima već je ispunjena

⁴⁷ Primjerak 2422 Jelovina, T LXXXII sl. 17.

⁴⁸ Primjerci 2555 i 2561 umjesto filigranske žice na karici među jagodama imaju četiri reda granuliranih zrnaca, a primjerci 390, 391 i 2173 na karici među jagodama imaju po jedan kotačić od filigranske žice.

⁴⁹ Primjerci 393 i 394 Jelovina, T XX sl. 4 i 5, a primjerak 406 T XIX sl. 10.

⁵⁰ Primjerci 1530 i 1531 Jelovina, T LIX sl. 5 i 6.

⁵¹ Primjerak 2585 umjesto filigranske žice na karici među jagodama ima četiri reda granuliranih zrnaca, a primjerci 1053, 1054, 2303 i 2304 na karici među jagodama imaju po jedan kotačić od filigranske žice.

⁵² Primjerak 1444 Jelovina, T LVII sl. 7.

⁵³ Primjerci 2324 i 2325 Jelovina T LXXXII sl. 15 i 16.

⁵⁴ Primjerak 1418 na karici među jagodama ima po jedan kotačić od filigranske žice.

granuliranim bradavicama (zrcima). Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom. Takovi su primjerci:
Benkovac-Podgrađe 2531 (T IV sl. 1), 2532,⁵⁵

Naušnice kojima su jagode formirane na isti način kao kod prethodnih primjera. Površina svake polutke podijeljena je sa dva žlijeba u četiri jednaka trokutasta polja. U svakom od tih polja jedan mali trokutić od sitnih granuliranih zrnaca. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom.⁵⁶ Takovi su primjerci:
Omiš-Gata 2044, *Skradin-Smrdelji* 2322, 2323 (T IV sl. 2). *Benkovac-Podgrađe* 2529,⁵⁷ *Benkovac-Šopot* 2562.

Srebrna naušnica s dvije jagode. Kuglaste jagode sastavljene su od dvije šuplje polutke. Na spoju suprotnih polutki teku dvije filigranske niti. Na tom spoju leže trokutići od granuliranih zrnaca naizmjenično jedan put na jednoj, a drugi put na drugoj polutki. Prostor na pojedinoj polutci između dva trokutića ukrašen je rozeticama od sitnih granuliranih zrnaca. Manji trokutići postavljeni su radijalno oko rupe kroz koju se provlači karika. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom.⁵⁸ Takovi su primjerci:

Biskupija-Crkvina 407.⁵⁹ *Žrnovnica-Gračac* 2039, 2040. *Đevrske* 2174, 2179.⁶⁰ *Đevrske-Ležajića glavica* 2249. *Skradin-Smrdelji* 2305, 2306⁶¹ 2307, 2308, 2309,⁶² 2314, 2315,⁶³ 2316, 2317, 2318, 2319⁶⁴ (T IV sl. 3), 2320, 2321, 2326, 2349. *Benkovac-Podgrađe* 2527, 2538. *Benkovac-Šopot* 2552, 2559, 2560, 2563.

Naušnice kojima su kuglaste jagode formirane na isti način kao kod prethodnih primjera. U praznim prostorima između trokutića na pojedinoj polutci nisu izvedene granulirane rozetice već su na tim mjestima rupice u samoj jagodi koje su oivičene filigranskom žicom. Takovi su primjerci:
Biskupija-Crkvina 397 (T IV sl. 4), 398.⁶⁵ *Benkovac-Šopot* 2558.

Naušnice kojima su jagode formirane na isti način kao kod prethodnih primjera ali im je površina nešto drugačije ukrašena. Trokutići što leže na središnjem spoju vrhovima dopiru skoro do rupe za provlačenje karike i tu se izmjenjuju

⁵⁵ Primjerci 2351 i 2352 Jelovina, T LII sl. 15 i 16.

⁵⁶ Primjerci 2322 i 2323 na karici među jagodama imaju niz granuliranih zrnaca umjesto filigranske žice.

⁵⁷ Primjerak 2529 Jelovina, T LII sl. 2.

⁵⁸ Primjerak 2318 umjesto filigranske žice na karici među jagodama ima četiri reda granuliranih zrnaca. Primjerci 2174, 2303–2309 i 2552 na karici među jagodama imaju po jedan kotačić od filigranske žice.

⁵⁹ Primjerak 407 Jelovina, T XX sl. 1.

⁶⁰ Primjerak 2179 Jelovina, T LXI sl. 6.

⁶¹ Primjerci 2305 i 2306 Jelovina, T LXXXIII sl. 14 i 15.

⁶² Primjerak 2309 Jelovina, T LXXXIV sl. 1.

⁶³ Primjerci 2314 i 2315 Jelovina, T LXXXIII sl. 1 i 2.

⁶⁴ Primjerci 2318 i 2319 Jelovina, T LXXXII sl. 18 i 19.

⁶⁵ Primjerci 397 i 398 Jelovina, T XX sl. 1 i 2.

Tab. IV

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

su vrhovima manjih trokutića koji su radijalno postavljeni oko rupe. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom. Takovi su primjerci:
Cetina-Sv. Spas 1449 (T IV sl. 5), 1450.

Naušnice kojima su jagode formirane na isti način kao kod prethodnih primjera, Površina jagode ukrašena je naizmjenično postavljenim trokutićima od granuliranih zrnaca. Ove su naušnice izrazito malih dimenzija (od 1,5–1,8 cm promjer). Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom.⁶⁶ Takovi su primjerci:
Plavno 1071. Koljane-Crkvina 1199. Cetina-Sv. Spas 1558 (T IV sl. 6), 1559.⁶⁷ *Maljkovo-Greblje 1714, 1715*⁶⁸ *Skradin-Smrdelji 2327, 2328. Biljane Donje-Begovača 2845, 2846*⁶⁹ (T IV sl. 7)

TIP E

Srebrna naušnica s tri jagode. Kuglaste jagode sastavljene su od dvije šuplje polutke. Na svakoj su polutci aplicirane četiri kružnice od filigranske niti koje se međusobno dodiruju i ispunjavaju čitav prostor pojedine polutke. Kružnice su radijalno postavljene oko rupice za provlačenje karike. U sredini svake kružnice kao i u romboidnim prostorima između četiriju susjednih kružnica aplicirano je po jedno granulirano zrnce. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom.⁷⁰ Takovi su primjerci:
*Biskupija-Crkvina 416.*⁷¹ *Cetina-Sv. Spas 1384, 1385*⁷² (T V sl. 1), 1461, 1476, 1524, 1673, 1675. *Nerežišće-Sv. Jadre 2055, 2056* (T V sl.2). *Skradin-Smrdelji 2428, 2438, 2440, 2441, 2444. Biljane Donje-Begovača 2843, 2844,*⁷³ 3160, 3161.

Naušnice kojima su jagode formirane na isti način kao kod prethodnih primjera. U svim poljima umjesto granuliranih zrnaca aplicirana je jako stršeća bradavica koja je optočena sitnim granuliranim zrcima. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom. Takovi su primjerci:
*Cetina-Sv. Spas 1492, 1493,*⁷⁴ 1446, 1447 (T V sl. 3). *Muč Gornji 1994, 1995. Vrlika 3925, 3926.*⁷⁵

⁶⁶ Primjerci 1071 i 1199 umjesto filigranske žice na karici među jagodama imaju četiri reda granuliranih zrnaca.

⁶⁷ Primjerci 1558 i 1559 Jelovina, T LIX sl. 8 i 9.

⁶⁸ Primjerci 1711 i 1715 *D. Jelovina*, Kasnosrednjovjekovna nekropola »Greblje« u selu Maljkovu, SHP ser. III sv. 7 (dalje Kasnosrednjovjekovna nekropola) T II sl. 75.

⁶⁹ Primjerci 2845 i 2846 Jelovina, T XXXVIII sl. 7 i 8. Karika je tordirana, a prostor na karici nije ispunjen kao obično filigranskom žicom ili granuliranim zrcima.

⁷⁰ Primjerci 1461, 1673, 2438, 3161 umjesto filigranske žice na karici među jagodama imaju četiri reda granuliranih zrnaca.

⁷¹ Primjerak 416 Jelovina, T XXI sl. 1.

⁷² Primjerci 1384 i 1385 Jelovina, T LVI sl. 15 i 16.

⁷³ Primjerci 2843 i 2844 Jelovina, T XXXVIII sl. 5 i 6.

⁷⁴ Primjerci 1492 i 1493 Jelovina, T LVII sl. 11 i 12.

⁷⁵ Primjerci 3925 i 3926 su zlatni.

Tab. V

Naušnice kojima su jagode formirane na isti način kao kod prethodnih primjera. Ukrašene su samo malim granuliranim zrcima. Na svakom sastajalištu kružnica prilemljeno je po jedno takovo zrnce. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom. Takovi su primjerci: *Cetina-Sv. Spas* 1456, 1457 (T V sl. 4), 1471, 1569, 1570, 1643.

Naušnice kojima su jagode formirane na isti način kao kod prethodnih primjera. Ukrašene su apliciranim granuliranim zrcima koja se nalaze u svim romboidnim prostorima između četiriju susjednih kružnica, unutar svake kružnice i na svakom sastajalištu susjednih kružnica. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom.⁷⁶ Takovi su primjerci: *Cetina-Sv. Spas* 1250, 1251, 1574 (T V sl. 5), 1575.

Srebrna naušnica s tri jagode. Jagode su sastavljene od dvije šuplje polutke, a na njihovom spoju teče filigranska nit. Na svakoj polutci u pravilnim razmacima prilemljena su po četiri granulirana zrnca. Od jednog do drugog zrnca teče filigranska nit u obliku slova »S«. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom.⁷⁷ Takovi su primjerci: *Cetina-Sv. Spas* 1525, *Đevrske* 2171 (T V sl. 6), *Biljane Donje-Begovača* 2901, 2902.⁷⁸

Srebrna naušnica s tri jagode. Kuglaste jagode sastavljene su od dvije šuplje polutke. Na svakoj polutci aplicirane su po četiri kružnice od dvostruke filigranske žice koje se međusobno dodiruju. Unutar svake kružnice su tri manja kružića od filigranske žice. U romboidnim prostorima što ih zatvaraju četiri susjedne kružnice suprotnih polutki su po četiri mala kružića od filigranske žice. Prostor na karici među jagodama ispunjen je uvijenom filigranskom žicom. Takovi su primjerci: *Skradin-Smrdelji* 2312, 2313⁷⁹ (T V sl. 7).

Srebrna naušnica s tri jagode. Kuglaste jagode sastavljene su od dvije šuplje polutke. Na svakoj polutci aplicirane su po tri kružnice od filigranske žice koje se međusobno ne dodiruju. U praznim prostorima između četiri kružnice suprotnih polutki umetnuta je još po jedna kružnica od filigranske žice. Prostor na karici među jagodama ispunjen je mrežasto formiranom filigranskom žicom. Takovi su primjerci: *Dol na Hvaru* 2065 (T V sl. 8), 2066.

⁷⁶ Primjerci 1574 i 1575 umjesto filigranske žice na karici među jagodama imaju četiri reda granuliranih zrnaca.

⁷⁷ Primjerak 2171 umjesto filigranske žice na karici među jagodama ima četiri reda granuliranih zrnaca.

⁷⁸ Primjerci 2901 i 2902 Jelovina, T XXXIX sl. 7 i 8.

⁷⁹ Primjerci 2312 i 2313 na karici među jagodama imaju po jedan kotačić od filigranske žice, Jelovina, T LXXXIV sl. 7 i 8.

TIP F

Srebrna naušnica s tri jagode. Na šuplje kuglaste jagode aplicirane su tri kružnice od filigranske žice. Ove se međusobno dodiruju i ispunjaju prostor čitave jagode. U sredini svake kružnice je stršeće granulirano zrno. Površina kružnice ispunjena je apliciranim filigranskim nitima koje se od središnjeg granuliranog zrna spuštaju prema obodu kružnice i tvore peterolatičnu rozetu. Ta rozeta može biti od ispružene ili uvijene jednostruke ili dvostruke filigranske žice. Na mjestima gdje latice rozete dodiruju kružnicu prilemljeno je po jedno granulirano zrnce. Prostor na karici među jagodama ispunjen je s četiri reda granuliranih zrnaca.⁸⁰ Takovi su primjerci:

Biskupija-Crkvina 427, 428, 429, 430, 742. *Knin-Kapitul* 939. *Biočino selo* 952. *Drniš-Cecela* 956. *Plavno* 1067⁸¹ *Koljani-Crkvina* 1202. *Cetina-Sv. Spas* 1248, 1254, 1306, 1307, 1332, (T VI sl. 1), 1333, 1334,⁸² 1499, 1523, 1534, 1535, 1538, 1545, 1556 (T VI sl. 2), 1557, 1562,⁸³ 1563, ⁸⁴ (T VI sl. 3), 1674. *Maljkovo-Ribarić* 1686, 1687. *Maljkovo-Greblje* 1708, 1712, 1713.⁸⁵ *Trogir-Bijači* 2082, *Đevrske* 2160, 2161, 2162, 2163, 2169, 2170. *Đevrske-Ležajića glavica* 2243, 2244, 2245, 2246, 2248. *Skradin-Smrdelji* 2333, 2334, 2335⁸⁶ (T VI sl. 4), 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342,⁸⁷ 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350,⁸⁸ 2351, 2352, 2354, 2355, 2356, 2434, 2435, 3315, 3316, 3317, 3318, 3319, 3320, 3322. *Skradin-Bratiškovci* 2450. *Benkovac-Šopot* 2565. *Benkovac-Korlat* 2584. *Biljane Donje-Begovača* 2842, 2861, 2862⁸⁹ 2914, 2915, 2963, 2964, 2965, 2966.

Naušnice kojima su jagode formirane i ukrašene na isti način kao kod prethodnih primjera, s tim što je jagoda perforirana u prostorima unutar latica rozete. Prostor na karici među jagodama ispunjen je s četiri reda granuliranih zrnaca. Takovi su primjerci:

Maljkovo-Greblje 1709. *Benkovac-Šopot* 2564.

Srebrna naušnica s tri jagode. Na kuglaste jagode aplicirane su tri kružnice od filigranske žice koje se međusobno dodiruju i pokrivaju površinu cijele jagode. U sredini svake kružnice je visoko stršeće granulirano zrno. Od tog zrna prema obodu kružnice spušta se pet, šest ili sedam filigranskih niti koje tvore rozetu. Filigranske niti nisu aplicirane na površinu jagode već se od oboda kružnice dižu piramidalno prema središnjem zrcnu. Na svakom spoju ove niti s kružni-

⁸⁰ Primjerci 742, 1202, 2160, 2161, 2162, 3317 i 3318 umjesto granuliranih zrnaca na karici među jagodama imaju mrežasto formiranu filigransku žicu.

⁸¹ Primjerak 1067 *Tiniensia*, T V sl. 8.

⁸² Primjerci 1332, 1333 i 1334 *Jelovina*, T LVI sl. 1, 2 i 3.

⁸³ Primjerak 1562 *Jelovina*, T LIX sl. 11. Na ovom primjerku rozeta je od sedam latica.

⁸⁴ Primjerak 1563 *Jelovina*, T LIX sl. 10. Ovaj primjerak ima na jagodi unutar latica male kružice od filigranske žice.

⁸⁵ Primjerci 1708, 1712 i 1713 *Kasnosrednjovjekovna nekropola*, sl. 68 i 74.

⁸⁶ Primjerci 2334 i 2335 *Jelovina*, T LXXXII sl. 9 i 10.

⁸⁷ Primjerci 2341 i 2342 *Jelovina*, T LXXXII sl. 5 i 6.

⁸⁸ Primjerci 2345–2350 *Jelovina*, T LXXXII. Doneseni su slijedećim redom: sl. 11 i 12, sl. 7 i 8, sl. 13 i 14.

⁸⁹ Primjerci 2861, 2862 *Jelovina*, T XXXVIII sl. 16 i 17.

Tab. VI

com prilemljeno je po jedno granulirano zrnčè. Filigranska nit od koje je formiran ukras na jagodi može biti od uvijene ili ispružene, jednostruke ili dvostruke žice. Prostor na karici među jagodama ispunjen je sa četiri reda granuliranih zrnaca.⁹⁰ Takovi su primjerci:

Biskupija-Crkvina 392⁹¹ (T VI sl. 5), 395, 417, 418,⁹² 419 (T VI sl. 6), 420, 741. *Plavno* 1059, 1068, 1069⁹³ (T VI sl. 7), 1073, 1074. *Knin-Kapitul* 932. *Cetina-Sv. Spas* 1423, 1424, 1490, 1560 (T VI sl. 8), 1561, 1677 (T VI sl. 9), 1679. *Maljkovo-Greblje* 1710, 1711, 1720, 1721.⁹⁴ *Nerežišće-Sv. Jadro* 2054. *Đevrske* 2175, 2176, 2177, 2178.⁹⁵ *Skradin-Bratiškovci* 2449. *Benkovac-Šopot* 2566. *Biljane Donje-Begovača* 2936, 2946, 2947.⁹⁶ *Skradin-Smrdelji* 3321. *Br naze-Mioljača* 3887, 3888.⁹⁷

Naušnice kojima su kuglaste jagode formirane na isti način kao kod prethodnih primjeraka. Razlika je u tome što unutar pojedine kružnice nije formirana filigranska rozeta već je oko središnjeg granuliranog zrna smješteno pet manjih kružića. Prostor na karici među jagodama ispunjen je sa četiri reda granuliranih zrnaca. Takovi su primjerci:

Knin-Kapitul 930. *Plavno* 1070⁹⁸ (T VI sl. 10). *Đevrske* 2172.

Srebrna naušnica s tri jagode. Čitava površina jagode podijeljena je u tri kružnice koje se međusobno dodiruju. Unutar svake kružnice postavljena je još jedna manja koncentrična kružnica, a u središtu je granulirano zrno. Prostor na karici među jagodama ispunjen je sa četiri reda granuliranih zrnaca. Takovi su primjerci:

Plavno 1072.⁹⁹ *Cetina-Sv. Spas* 1324, 1325, 1468 (T VI sl. 11), 1469, 1497, 1671, 1672. *Skradin-Smrdelji* 2436, 2437, 2439.

⁹⁰ Primjerci 392, 1059, 2175, 3887 i 3888 na karici među jagodama imaju po jedan kotačić od filigranske žice.

⁹¹ Primjerak 392 Jelovina, T XXI sl. 4.

⁹² Primjerci 417 i 418 Jelovina, T XX sl. 11 i 12.

⁹³ Primjerci 1068 i 1069 Jelovina, T LXXI sl. 2 i 3.

⁹⁴ Primjerci 1710, 1711, 1720 i 1721 Kasnosrednjovjekovna nekropola, sl. 71 i 91.

⁹⁵ Primjerci 2176, 2177 i 2178 Jelovina, T LXI sl. 1, 2 i 3.

⁹⁶ Primjerci 2946 i 2947 Jelovina, T XL sl. 4 i 5.

⁹⁷ Primjerci 3887 i 3888, S. *Gunjača*, Starohrvatska crkva i kasnosrednjovjekovno groblje u Brnazama kod Sinja, SHP ser. III sv. 4, Zagreb 1955., T III sl. 88.

⁹⁸ Primjerak 1070 Jelovina, T LXXI sl. 1.

⁹⁹ Primjerak 1072 umjesto granuliranih zrnaca na karici među jagodama ima mrežasto formiranu filigransku žicu.

Kao posebna obveza nameće se rješenje pitanja o tome gdje je i tko je proizvodio ove bogate naušnice čija izrada ukazuje na visoki stupanj poznavanja zlatarskog, odnosno filigranskog zanata, majstora-obrtnika.

U dosadašnjoj literaturi o tome nije bilo posebno riječi jer naušnice s tri jagode nisu posebno obrađivane već su uvijek bile promatrane u kontekstu sa ostalim nakitom s kojim čine starohrvatsku odnosno hrvatsko-dalmatinsku nakitnu grupu. Stoga za njih vrijede oni isti zaključci koji vrijede i za sav ostali starohrvatski nakit, a to znači da su nastale u vremenu od 9. do 11. stoljeća i da su proizvod domaćih radionica. To drugim riječima znači da ih valja smatrati zlatarskim produktima koji su nastali na terenu ranosrednjovjekovne hrvatske države i da je isključena mogućnost da su mogle biti proizvedene u dalmatinskim gradovima na Jadranu. Treba ih stoga nazivati starohrvatskim »jer se ni jedna naušnica nije pronašla na historijskom tlu Dalmacije nego je sve pronađeno na historijskom tlu Hrvatske.«¹⁰⁰

Da bi se sa sigurnošću moglo govoriti o obrtnicima koji su izrađivali ovaj nakit i o proizvodnim središtima, prvi je preduvjet što točnije određenje vremena njegove upotrebe. U pogledu datacije tog nakita postoje do sada izvjesne nesuglasice. Prema Karamanovoj dataciji te se naušnice, kako sam već prije kazao, najčešće smatraju proizvodom iz vremena 9. do 11. stoljeća. Ipak valja istaknuti da je već i sam Karaman zamijetio ženski lik s trojagodnom naušnicom na konzoli trećeg kata zvonika splitske katedrale iz druge pol. 14. stoljeća te da je na temelju tog prikaza dozvolio mogućnost da se naušnice sa tri jagode nastavljaju, u izuzetno rijetkim slučajevima upotrebljavati do u kasni srednji vijek.¹⁰¹ Arheološkim istraživanjem crkve i groblja u Brnazama kod Sinja, S. Gunjača je pronašao par trojagodnih naušnica u istom grobu zajedno s novčićem Ludovika Anžuvinskog (1342–1382).¹⁰² Gunjača je uočio važnost ovoga nalaza i prilikom objave predložio dataciju ne mnogo raniju od 14. stoljeća.¹⁰³ Karaman se upustio u polemiku s Gunjačom ne prihvaćajući ovakovu dataciju i stoga do danas nije donesen definitivni sud o vremenu proizvodnje i upotrebe ovog nakita.¹⁰⁴ Tako neki autori datiraju te naušnice u širokom vremenskom rasponu od ranog do kasnog srednjeg vijeka.¹⁰⁵

Ja sam se osvrnuo na ovaj problem analizirajući horizontalnu stratigrafiju na nekropolama u Grborezima kod Livna i u Maljkovu kod Sinja. Na tim je nekropolama dosta brojno zastupljen kasnosrednjovjekovni novac 14. i 15. stoljeća koji datira posljednji horizont ukapanja. U horizontu što neposredno prethodi ovome brojan je nalaz naušnica s tri jagode i pokoji novčić 13. stoljeća. Na osnovi ovih pokazatelja datirao sam naušnice sa tri jagode na ovim nekropolama u 13. i 14. stoljeće, upozoravajući pri tom da se datacija koju dobijamo stratigrafskom analizom u potpunosti podudara s do sada poznatim grobnim

¹⁰⁰ D. Jelovina, Statistički tipološko-topografski pregled starohrvatskih naušnica na području SR Hrvatske, SHP ser. III sv. 8–9, Zagreb 1963, str. 101.

¹⁰¹ Lj. Karaman, Iskopine društva »Bihać« u Mravincima i starohrvatska groblja, Rad JAZU, knj. 268, Zagreb 1940, str. 36.

¹⁰² S. Gunjača, op. cit. str. 128.

¹⁰³ S. Gunjača, op. cit. str. 132.

¹⁰⁴ Lj. Karaman, Dva hronološka pitanja starohrvatske arheologije, SHP ser. III, sv. 5, Zagreb 1956, str. 129.

¹⁰⁵ Š. Bešlagić-Đ. Basler, Grborezi, Sarajevo 1964, str. 76 – datiraju ih u vremenu od 11 – 15. stoljeća, a Jelovina, (str. 102) čak od 9 – 15. stoljeća.

nalazima koji su datirani novcem.¹⁰⁶ To su dva slučaja iz Crkvine u Biskupiji kod Knina gdje je u istom grobu s trojagodnim naušnicama pronađen novac iz godine 1178. i 1289–1311, kako je to zabilježio Marun, kao i onaj spomenuti nalaz S. Gunjače iz Brnaza kod Sinja.¹⁰⁷ Ovakovoj kronologiji odgovara i vrijeme gradnje trećeg kata zvonika splitske katedrale (druga pol. 14. stoljeća) na kojemu je bila konzola sa spomenutim ženskim likom što nosi ovakove naušnice. Dokazi za ovako kasnu dataciju naušnica s tri jagode postaju svakodnevno sve brojniji. Arheološkim iskapanjem u ljeto 1978. godine na Narodnom trgu u Splitu otkrivena je skupina kasnosrednjovjekovnih grobova s nalazima novca 14. i 15. stoljeća. U jednom od grobova pronađen je i par jako oštećenih naušnica s tri jagode.¹⁰⁸ Na nekropoli kod Sv. Petra u Muću Gornjem nedavno je otkriven grob s nalazom trojagodnih naušnica i novčićem 16. stoljeća.¹⁰⁹

S druge strane nema ozbiljnijih argumenata koji bi upozoravali da ove naušnice treba datirati ranije od 13. stoljeća. Ranu dataciju predlagao je Karaman na osnovi pretpostavke da je sav nakit koji se nalazi u starohrvatskim grobovima istovremen i da ga se ima smatrati jedinstvenim kulturnim produktom vremena 9. do 11. stoljeća.¹¹⁰ Uz to je isticao, bez sigurnih pokazatelja, da u vremenu poslije 11. stoljeća grobni nalazi sve više iščezavaju. Tako na jednom mjestu kaže: »Davanje naušnica pokojniku u grob s vremenom je samo sporađična pojava, obratno od običaja u ranije starohrvatsko doba IX do XI stoljeća. Da su se trojagodne naušnice pojavile tek u kasnom srednjem vijeku, kada su one relativno rijetka pojava u grobovima, (bez argumenata, op. N.J.) to bi ih moralo biti razmjerno mnogo manji broj nego li drugih naušnica iz starohrvatskog doba (kao što su na pr. naušnice na jednu jagodu, s četiri jagode, naušnice s privjeskom, naušnice s tri koljenca i.t.d.). Zbirka Muzeja hrvatskih starina u Splitu, koja je najbogatija zbirka naušnica, pokazuje nam obratno, da su naušnice trojagodnjeg tipa, u različitim varijantama, brojnije od ostalih naušnica.«¹¹¹

Karaman je pravilno uočio da su naušnice s tri jagode najbrojnije među nalazima raznovrsnih tipova naušnica unutar starohrvatskih nalaza. Pravo je stoga čudo što ga nije iznenadila činjenica da na tri nekropole koje je sam ob-

¹⁰⁶ N. Jakšić, Pokušaj određenja horizontalne stratigrafije starohrvatskih nekropola, Izdanje hrvatskog arheološkog društva, sv. 3, Zagreb 1976, str. 91.

¹⁰⁷ N. Jakšić, op. cit. str. 93. Najraniji datirani primjerak trojagodne naušnice novcem je onaj koji navodi L. Marun u citiranome radu na str. 46 i 47. On spominje nalaz trojagodne naušnice u grobu zajedno s novčićem dužda Orijo Malipiero (1178–1192). U istome radu L. Marun navodi i nalaz trojagodne naušnice u grobu zajedno s novčićem Pietro Gradenigo (1289–1311). Sudeći prema prvome primjeru mogli bismo pomisliti da se trojagodne naušnice pojavljuju već na kraju 12. stoljeća. Slučaj je, međutim, htio da su se u grobu br. 27. na nekropoli Sv. Spasa na vrelu Cetine promašili novčići navedenih duždeva iako ih dijeli čitavo stoljeće. Ovo će biti dokaz da je novčić dužda Orijo Malipiero mogao dospjeti u grob i čitavo stoljeće nakon što je kovan. Stoga on može služiti samo kao »terminus ante quem non« za datiranje onoga nalaza sa trojagodnom naušnicom. Dokumentacija nalaza sa nekropole na Sv. Spasu čuva se u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu.

¹⁰⁸ Ovaj podatak dugujem susretljivosti I. Marovića, muzejskog savjetnika u Arheološkom muzeju u Splitu, na čemu mu na ovom mjestu zahvaljujem.

¹⁰⁹ Prema usmenom saopćenju M. Zekana, kustosa u MHAS u Splitu kome ovdje za hvaljujem.

¹¹⁰ Lj. Karaman, op. cit. str. 129.

¹¹¹ Lj. Karaman, op. cit. str. 131.

javio (Glavičine u Mravincima kod Solina, Majdan kod Solina i Gajine u Kaštel Sućurcu) ne nalazi niti jednu naušnicu s tri jagode, a upravo je prilikom objave nalaza s tih nekropola naširoko raspravljao o starohrvatskim naušnicama pa tako i o onima s tri jagode. Bila je već tada prilika da ga ta neobična pojava potakne da nasluti kronološku razliku među različitim tipovima starohrvatskih naušnica.¹¹²

Danas su nam poznate brojne nekropole koje u svom inventaru nemaju trojagodnih naušnica (taj najbrojniji tip) te nedostatak tog nalaza na njima nije niti u kom slučaju moguće tumačiti kao slučajnost.¹¹³ S druge strane poznajemo takove nekropole na kojima se ove naušnice javljaju u veoma velikom broju, a na nekim su i isključivi tip naušnice.¹¹⁴ To drugim riječima znači da su nekropole bez nalaza trojagodnih naušnica ranije od 13. stoljeća, da su nekropole na kojima se naušnice s tri jagode pojavljuju zajedno s ostalim tipovima starohrvatskih naušnica kompleksnog karaktera i da su trajale kroz duže vremensko razdoblje, a da su nekropole na kojima je trojagodna naušnica isključivi tip naušnice izrazito kasnosrednjovjekovne. Ostaje stoga da se zaključi kako se trojagodne naušnice pojavljuju u nekropolama dosta kasno, možda ne prije kraja 13. stoljeća što potvrđuju zatvoreni grobni nalazi s naušnicama i novcem u istom grobu jednako kao i predstava ženske glave na konzoli s trećeg kata zvonika splitske katedrale. One nemaju ništa zajedničko s većinom ostalog nakita iz starohrvatskih grobova koji se, prema Karamanovoj dataciji, ocjenjuje kao nalaz iz vremena 9. do 11. stoljeća.

Datiranjem trojagodnih naušnica u kasni srednji vijek ne ispravlja se samo kronologija ovog učestalog arheološkog nalaza već se otvara i mogućnost otkrivanja njihovih proizvođača. U vremenu od druge pol. 13. stoljeća u dalmatinskim se arhivima po prvi put susrećemo s brojnim dokumentima privatnopravne prirode u kojima su često zabilježeni podaci o raznoraznim obrtnicima toga vremena među kojima su nerijetko zastupljeni oni s atributom *aurifex*, tj. zlatar. Istraživanje arhivske građe o dalmatinskim srednjovjekovnim obrtnicima, posebno o zlatarima, nametnulo se kao nužnost prvenstveno iz razloga da bi brojne bogate srednjovjekovne zlatarske ruketvorine sačuvane po riznicama dalmatinskih crkava bile što pravilnije sagledane i valorizirane u kulturno povijesnom kontekstu. Takovim je istraživanjima, koja je u više navrata proveo C. Fisković, sakupljena obilata građa pomoću koje je moguće višestrano sagledati srednjovjekovnu zlatarsku produkciju u Dalmaciji.¹¹⁵ Izvori nam otkrivaju

¹¹² Lj. Karaman, op. cit. (101) i Starohrvatsko grblje na »Majdanu« kod Solina, VAHD sv. LI, Split 1940.

¹¹³ Pored navedenih nekropola u Mravincima, Solinu i Kaštel Sućurcu trojagodne naušnice tzv. kijeuskog tipa nisu pronađene ni na nekropolama: Biskupija-Bukorovića podvornice, Biskupija-Lopuška glavica, Bribir-Novi put, Bribir-Vratnice, Danilo-Eraci, Danilo-Sematorij, Kašić-Grede, Novigrad-Goričina i Vrpolje-Kosa. Ove sam nekropole izdvojio prema popisu nalaza koje je izradio D. Jelovina. Nisam smatrao potrebnim nabrajati i nekropole s nalazima najranijeg horizonta tipa Nin-Ždrijac ili Kašić-Razbojine jer se podrazumijeva da na njima ne može biti nalaza ovakvih naušnica.

¹¹⁴ Takove su nekropole npr. Biskupija-Crkvina, Cetina-sv. Spas, Grborezi kod Livna, Skradin-Smrđelji i sl.

¹¹⁵ Ovdje mislim prvenstveno na dva rada, C. Fisković, Zadarski srednjovječni majstori, Split 1959 i C. Fisković, Dubrovački zlatari od XIII do XVII stoljeća, SHP ser. III. sv. 1, Zagreb 1949, str. 143.

mnoštvo detalja iz života i rada tih zlatara, bilježe njihova imena, društveni položaj i imovinsko stanje, upozoravaju na uvjete pod kojima su izučavali svoj zanat, a veoma često spominju ili opisuju same rukotvorine. Zlatarski proizvodi koje izvori spominju veoma su brojni i različiti. Dijelom su to oni i onakovi koje prepoznajemo u riznicama naših crkava, a još češće oni drugi, svjetovne naravi, u koje nemamo gotovo nikakva uvida jer im je vrijeme zatrlo gotovo svaki trag. To se prvenstveno odnosi na bogato srebrno posuđe i raznoliki nakit. Pored imena zlatara izvori bilježe i imena kupaca i naručilaca, dakle potrošača njihovih proizvoda. Ti potrošači zlatarskih izrađevina nisu samo žitelji dalmatinskih gradova već veoma često stanovnici sa širokog područja jadranskog zaleđa, većinom Hrvatske i Bosne. Najstarija vijest takove prirode je iz 12. stoljeća, a prenosi je splitski kroničar Toma Arčidakon. On prenosi da su zadarski građani Matej i Aristodije »išli većinom u Bosnu jer su bili vrlo dobri živopisci i veoma uvježbani u zlatarskom umijeću«. ¹¹⁶ Za 14. i 15. stoljeće vijesti ovakove prirode dosta su brojne i njih je dijelom iznio C. Fisković. ¹¹⁷ Stoga samo kao sažetak brojne dokumentacije o prisutnosti dalmatinskih zlatarskih proizvoda u hrvatskom i bosanskom zaleđu prenosim jednu Fiskovićevu konstataciju »Arhivske, a i ostale povijesne vijesti nam svjedoče da su dalmatinski, a osobito dubrovački zlatari prodavali kovinske predmete po Bosni razvijajući kraj obilne građe svoj zanat i bili pozvani na dvorove velikaša, uzimali iz Bosne učenike i pomoćnike da ih u primorskim gradovima nauče svoj zanat. Dubrovački pisac F. M. Appendini ističe vještinu Dubrovčana u korištenju bosanskih i srpskih rudnika srebra i zlata, a oni ga naučiše obrađivati i zahvaljujući bogatom nakitu bosanskih žena i pozlaćivanju oružja, razviše zlatarstvo«. ¹¹⁸

Obilna dokumentacija koja svjedoči da su zlatari dalmatinskih gradova zadovoljavali potrebe za zlatarskim proizvodima na širem području svoga zaleđa daje naslutiti da bi i srebrne naušnice što su rađene u istančanim tehnikama filigrana i granulacije mogle biti izrađevine tih istih dalmatinskih obrtnika. ¹¹⁹ Ovakova bi pretpostavka, čini se, mogla biti prihvatljiva već i na temelju

¹¹⁶ T. Arhidakon, Kronika, Izdanja muzeja grada Splita, sv. 8, Split 1960, str. 44.

¹¹⁷ C. Fisković, Dalmatinski majstori u srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini, Radovi III Muzeja grada Zenice, Zenica 1973, str. 147.

¹¹⁸ C. Fisković, op. cit. str. 167.

¹¹⁹ Jedino je C. Fisković na navedenom mjestu pretpostavio da bi ženske naušnice koje se ubrajaju u dalmatinskohrvatsku grupu mogle biti rad, kako kaže, primorskih zlatara. No on se tim problemom nije posebno pozabavio. Drugi autori ne pretpostavljaju takovu mogućnost, a jedna od glavnih zapreki je ta, kako ističe D. Jelovina, na mjestu navedenom u bilješci 100 ovoga priloga, što niti jedna naušnica nije pronađena u dalmatinskim gradovima. Ovdje valja ukazati na nedostatke koje u sebi sadrži ovakova tvrdnja. Prije svega valja znati da u gradovima na jadranskoj obali uglavnom nisu vršena istraživanja groblja ovoga perioda. Već prvi, skromni pokušaji u tom pravcu dali su pozitivne rezultate, koji se protive navedenoj tvrdnji. U Zadru je 1968. pronađen par trojagodnjih naušnica u grobu kraj Sv. Marije benediktinki. Nalaz nije objavljen, a nalaz i dokumentacija čuvaju se u Arheološkom muzeju u Zadru. U Sibeniku je kod Gospe vanka Grada pronađeno više srednjovjekovnih grobova s nalazima trojagodnjih naušnica. Neki su primjerci izloženi u Muzeju grada Sibenika. Nalaz nije publiciran, a to će vjerojatno uskoro učiniti Z. Gunjača kome ovom prilikom zahvaljujem na podacima. U Splitu je u skupini srednjovjekovnih grobova na Narodnom trgu pronađena trojagodna naušnica koju sam već spomenuo. U tom smislu nije ništa manje značajan i spominjani prikaz ženske glave na konzoli s trećeg kata splitskog zvonika na kojoj vidimo ovakve naušnice. Ti su nalazi prva potvrda upotrebe ovog nakita u primorskim gradovima i biti će svakako brojniji kada se arheološki istraže spomenici (grobovi) ovog vremenskog horizonta.

prethodnih navoda kada i ne bi bilo vijesti koje spominju prodaju dalmatinskih naušnica na širem području jadranskog zaleđa. No, dalmatinski su notari, na sreću, zabilježili i takove podatke koji direktno svjedoče da su naušnice izrađene u dalmatinskim radionicama bile vrlo tražene daleko od gradova u kojima su proizvođene. Stoga ću poradi izuzetne dokumentacione vrijednosti takove primjere prenijeti na ovome mjestu.

Jedna takova vijest iz druge pol. 14. stoljeća sačuvana je u oporuci zadarskog zlatara Pribislava i ona glasi: *Item vnum scriptum bombocinum sub M III LXXXVIII, die vltimo menssis nouembris, continens inter cetera, Qualiter magister Pribisclaus aurifex cum uenit cum Carino suo famulo, quod irent Pagum ad vendendam certos cercelos et vegentes, et cetera ut in eo scripto plenius continentur.*¹²⁰

Majstor Pribislav je, dakle, kako to sasvim jasno bilježi zapis, krenuo posljednjeg dana mjeseca studenog 1389. godine u Pag prodavati nekakve naušnice.

Slijedeća vijest nešto drugačije naravi sačuvana je u dubrovačkom arhivu i objelodanjena od Fiskovića. Kako je pod navedenim citatom (Div. not. 3,159) nije bilo moguće pronaći, jer se vjerojatno prilikom tiskanja potkrala pogreška, citiram na ovome mjestu Fiskovićev tekst. »U lipnju 1319. godine obavezao se Paško Radišev, da će otići u Brskovo, veliko, već u 13. stoljeću poznato središte u Srbiji, gdje su uz srebrne rudnike bili okupljeni i Dubrovčani. Tu je tokom čitave godine imao izrađivati male i velike naušnice i pričelke prema ugovorenoj cijeni Bratešu Bogdanoviću.¹²¹

Ovaj je podatak još ilustrativniji jer upozorava da su potrebe za naušnicama što su ih proizvodili dalmatinski zlatari u 14. stoljeću na Balkanu bile zaista velike. Što više, izgleda da je Bogdanović uvidio koliko je unosan takav posao (to je uvijek slučaj s traženim artiklima), pa mu se je isplatilo unajmiti dubrovačkog zlatara da za njega čitavu godinu izrađuje u Brskovu naušnice i pričelke. Ovaj je podatak zaista slikovit i zato je šteta što nisam imao mogućnosti donijeti ga u prijepisu.

Treća vijest iz dubrovačkog arhiva govori o naušnicama koje se nazivaju slavenskim. Evo kako glasi: *Die praedicta 13. VI 1347 g. Laurentius praeco communis retulit se de mandato domini comitis ad petitionem Frane Poltrecha presentasse Russino pillicario tres naffos argenti, tres centuras argenti, duos frontales, XIII paria de cercellis de argento slavoneschis pro pignore yperperorum LX-XVIII et eidem praecipiss quatenus dicta pignora hinc ad octo dies debeat exigisse aliquin etc.*¹²²

¹²⁰ Miscellanea II-IV, Zadar 1953, str. 24.

¹²¹ C. Fisković, Dubrovački zlatari od XIII do XVII stoljeća, SHP, ser III sv. 1, Zagreb 1949, str. 169.

¹²² Ovaj je dokument sačuvan u seriji Diversa Cancellariae, knjiga 15 str. 4. Na njega je upozorio C. Fisković, Prvi poznati dubrovački graditelji, Zagreb 1955, str. 12, ali ga nije donio u prijepisu. Na ovom mjestu zahvaljujem kolegi Ivu Veseliću iz Historijskog arhiva u Dubrovniku što mi je poslao prijepis koji sam gore prenio.

U ovom se slučaju ne spominje nikakva aktivnost zlatara koja bi svjedočila direktno o izvozu naušnica u jadransko zaleđe, ali je pojam slavenskih naušnica osobito rječit sam po sebi. Treba primijetiti i to da dokument spominje 13 pari takovih naušnica, pa je očito da se kao i kod prethodnih slučajeva spominje jedna veća količina tog proizvoda. Kroz ova tri skromna navoda obaviješteni smo o više vrlo značajnih činjenica koje potvrđuju ove pretpostavke o tome da su naušnice koje nalazimo u srednjovjekovnim grobovima jadranskog zaleđa, a rađene su u finim tehnikama filigrana i granulacije, proizvodi zlatara dalmatinskih gradova. Svaki od ova tri arhivska navoda na drugi način potvrđuje istu pretpostavku.

Nedostaju nam još samo arhivski podaci koji bi detaljnije govorili o izgledu takovih naušnica. Za sada znamo samo da su izrađene od srebra ili od zlata, a na jednom mjestu izvor upozorava i na težinu jedne takve naušnice.¹²³ Ne bi bilo neobično pomisliti da je riječ o srebrnim i zlatnim naušnicama koje po svojoj obliku mogu biti veoma raznolike. Stoga bi poradi prepoznavanja oblika valjalo poznavati tipologiju naušnica onoga vremena. O naušnicama u razvijenom srednjem vijeku na širem području jadranskog zaleđa ne znamo gotovo ništa. Istraživanja kasnosrednjovjekovnih nekropola tog područja nisu iznijela na vidjelo niti jedan drugi primjerak osim naušnice s tri jagode. S druge, pak, strane u takovim su nekropolama trojagodne naušnice uvijek zastupljene u veoma velikom broju. Ovo drugim riječima znači da bismo mogli biti veoma blizu istini ako zaključimo da su naušnice s tri jagode jedini tip kasnosrednjovjekovnih naušnica na ovom dijelu Balkana. Sve dok se istraživanjima ne dokaže suprotno, odnosno dok nam iskapanja kasnosrednjovjekovnih nekropola ne donesu na vidjelo nove druge oblike naušnica, moramo vjerovati da su naušnice koje izrađuju i prodaju dalmatinski zlatari, a koje su tako popularne kod žena Hrvatske i Bosne, upravo one i onakve kakve su u našem katalogu predstavljene. Stoga i nije čudo da se na glavi ženskog lika sa konzole splitskog zvonika nalazi prikazana upravo takva naušnica.¹²⁴

Stoga kada govorimo o zlatarima dalmatinskih gradova, čije prekrasne rukotvorine s ponosom izdvajamo u cjelokupnoj kulturi našeg srednjovjekovlja, ne smijemo zaboraviti i na ove naušnice koje valja uvrstiti u njihov i onako bogat opus. Te trojagodne naušnice, rađene u tehnici filigrana i granulacije, izrađivali su nama imenom već poznati ili još nepoznati dalmatinski zlatari i bila je to vjerojatno jedna ne baš sasvim beznačajna grana u njihovom svakodnevnom poslu. Možda nam je u zapisu iz dubrovačkog arhiva (Dic. canc. 15,4.) zabilježen i popularni naziv za ovu vrstu nakita – *cercellis de argento slavoneschis*.

¹²³ Miscellanea II-IV, Zadar 1953, str. 23.

¹²⁴ Ovu je konzolu poslije Lj. Karmana detaljnije obradio D. Kečkemet, *Figuralna plastika romaničkog zvonika splitske katedrale*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 9, Split 1955, str. 124.

BOUCLES D'OREILLE À TROIS FRAISES APPARTENANT AU MUSÉE DES MONUMENTS ARCHÉOLOGIQUES CROATES DE SPLIT

Nikola Jakšić

Ce travail représente un essai de systématisation d'un type très répandu de boucles d'oreille sur le territoire de la Dalmatie et de la Bosnie Herzégovine au Moyen Age. Ce sont des boucles d'oreille en argent, exécutées en technique de filigrane et de granulation et où, dans la partie inférieure, sont appliquées trois grosses fraises semblables.

J'ai divisé les plusieurs centaines de boucles d'oreille appartenant au Musée des Antiquités archéologiques croates de Split en six types fondamentaux que j'ai indiqués statistiquement d'après leurs numéros d'inventaire. En ce qui concerne les différentes variantes à l'intérieur de chaque type, je donne un dessin particulier. Le type A est représenté sur T I avec les dessins de 1 à 10, et sur T II avec ceux de 1 à 6. Le type B suivant, dont les variantes sont représentées sur T II figure, avec les dessins, de 7 à 12. Le troisième type, C, se trouve sur T III, avec les dessins de 1 à 8. Le type D est représenté sur T III avec les dessins 7 et 8, sur T IV avec les dessins de 1 à 7. Sur T V se trouve le type E avec les dessins de 1 à 8, et sur T VI, le type F avec les dessins de 1 à 11.

L'autre partie du travail est consacrée aux questions chronologiques; on y traite de l'époque d'exécution de ces bijoux, ainsi que des maîtres artisans qui les ont exécutés. L'époque d'exécution de ces boucles d'oreille est, chez les auteurs les plus anciens, celle de la longue période qui va du IXe au XVe s. Utilisant exclusivement les exemplaires datés avec précision qui ont été trouvés dans les tombes, en même temps que des monnaies, et les résultats que nous révèle l'analyse des stratifications horizontales des trouvailles sur chacune des nécropoles de la fin du Moyen Age, je suis arrivé à la conclusion que ces boucles d'oreille ne doivent pas être datées d'avant la seconde moitié du XIIIe s., et qu'elles ont été le plus employées durant le XIVe s. Ces résultats sont également confirmés par une représentation d'effigie humaine sur la console du clocher de la cathédrale de Split (T VII). Cette console date de la seconde moitié du XIVe s. et l'effigie féminine y porte ces mêmes boucles d'oreille.

Ces boucles d'oreille, qui se trouvent aussi fréquemment dans les nécropoles de la fin du Moyen Age dans les villes de l'arrière-pays dalmate, sont selon mon opinion, une production d'orfèvres dalmates de Zadar, Split et Dubrovnik. En tant que confirmation de cette affirmation j'ai fourni trois documents qui, chacun à sa façon, disent à quel point les boucles d'oreille exécutées dans les villes du littoral dalmate étaient recherchées dans l'arrière-pays croate et bosniaque. Le premier de ces documents raconte comment, en 1389, la maître Pribislav de Zadar est allé à Pag vendre des boucles d'oreille. L'autre témoigne de la façon dont un orfèvre de Dubrovnik a été appelé à produire à Brskovo, pendant toute l'année, des boucles d'oreille et des bijoux pour orner le front. Dans le troisième, provenant des archives de Dubrovnik, et qui est daté du XIVe s., sont mentionnées diverses productions d'orfèvrerie, parmi lesquelles treize paires de boucles d'oreille slaves.

Étant donné que ces boucles d'oreille à trois fraises sont uniques et qu' aussi ce type de boucles d'oreille du XIVe s. était très répandu, je conclus que les boucles d'oreille mentionnées dans les documents des archives dalmates sont, précisément, celles dont il est question dans le présent catalogue. Il faut donc dorénavant les considérer comme des productions d'orfèvres dalmates; nous élargissons ainsi la liste déjà très riche des productions dalmates de cet artisanat. Peut-être que, dans le document d'archives de Dubrovnik, est également conservé le nom populaire de cette sorte de bijoux, boucles d'oreilles slaves... (...acarcellis de argento slavoneschis...)